

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет філології, історії та політико-юридичних наук
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Середня освіта (Історія)

014.03 Середня освіта (Історія)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ**

студента ІВАНИЦЬКОГО Дмитра Ігоровича

Науковий керівник – Давиденко Юрій
Миколайович, кандидат історичних наук, доцент.

Рецензенти:

Потапенко Максим Васильович, кандидат
історичних наук, доцент кафедри історії України

Чернега Петро Макарович, д-р іст. наук, професор

Допущено до захисту

Завідувач кафедри _____

доц. Юрій ДАВИДЕНКО

(дата)

Ніжин – 2024

АНОТАЦІЯ

У роботі представлені сучасні підходи до вивчення теми Другої світової війни у шкільному курсі історії. Проаналізовані дидактичні особливості традиційних методів вивчення вказаної теми за останні роки.

Виокремлено нові підходи, методологічні новації, характерні риси сучасних підходів навчання при вивченні проблем Другої світової війни на уроках історії в 10-11 класах. Розкрито основні риси сучасних підходів до навчання та зроблено висновки щодо їхньої ефективності в рамках шкільної програми. Особливу увагу приділено методам, які застосовуються для вивчення історії Другої світової війни в шкільному курсі історії.

Ключові слова: Друга світова війна, дидактичні особливості, сучасні підходи, змістовні аспекти, шкільний курс історії, методи навчання.

ANNOTATION

The work presents modern approaches to the study of the topic of the Second World War in the school history course. The didactic features of traditional methods of studying the specified topic are analyzed in recent years.

New approaches, methodological innovations, characteristic features of modern teaching approaches in studying the problems of the Second World War in history lessons in grades 10-11 are singled out. The main features of modern approaches to learning are revealed and conclusions are drawn regarding their effectiveness within the school curriculum. Special attention is paid to the methods used to study the history of the Second World War in the school history course.

Keywords: World War II, didactic features, modern approaches, meaningful aspects, school history course, teaching methods.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I	
ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ	
1.1. Дидактичні особливості традиційних методів вивчення Другої світової війни	10
1.2. Використання традиційних методів навчання при вивченні Другої світової війни у шкільному курсі історії.....	18
РОЗДІЛ II	
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	
2.1. Дидактичні особливості сучасних методів навчання Другої світової війни у шкільному курсі історії.....	25
2.2. Використання сучасних підходів навчання при вивченні проблем Другої світової війни на уроках історії в 10-11 класах.....	33
2.3. Впровадження сучасних підходів до вивчення проблеми Другої світової війни та змістовні аспекти її викладання в 10-11 класах.....	41
ВИСНОВКИ.....	52
ЛІТЕРАТУРА	56

ВСТУП

Історія людства на межі ХХ ст. стала свідком визначних і водночас трагічних подій, які суттєво вплинули на подальший розвиток суспільства. Серед них Друга світова війна займає особливе місце, адже вона стала ключовим моментом, що сформував не лише політичний устрій світу, а й культурні, економічні та соціальні реалії. Саме тому вивчення цієї війни є важливою складовою шкільного курсу всесвітньої історії.

Друга світова війна стала однією з найвизначніших подій в історії людства, що глибоко вплинула на розвиток глобальної політики, економіки та культури. Її аналіз є невід'ємною частиною навчальної програми з всесвітньої історії.

Традиційні методи викладання, що застосовуються під час вивчення Другої світової війни у школі, мають свої переваги. Вони сприяють ознайомленню учнів із ключовими поняттями та принципами військової історії цього періоду, а також допомагають розвивати критичне мислення і творчі здібності. Проте ці методи мають і свої недоліки. Вони нерідко виглядають сухими та мало привабливими для школярів, а також не завжди забезпечують глибоке розуміння причин і наслідків Другої світової війни. У цьому контексті стає актуальним створення сучасних підходів до вивчення проблеми Другої світової війни, які зробили б вивчення історії більш захопливим і цікавим для учнів, а також сприяли б глибшому осмисленню цієї події. У педагогіці сучасні підходи мають поняття як нововведення, що покращує процес та результати навчально-виховної діяльності. Також вони можуть розглядатися як процес (впровадження масштабних чи часткових змін у систему освіти та відповідну діяльність) і як продукт (результат таких змін).

Таким чином, сучасні педагогічні підходи навчання як процес – це «цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до

очікуваних результатів» [2].

Дослідники питання педагогічної сучасності характеризують це поняття з такими якостями, як прогресивність, позитивність, інноваційність. Зокрема, Сергій Просяник зазначає, що новизна в педагогіці полягає не лише у впровадженні нових ідей, підходів, методів чи прийомів, які раніше не використовувалися або не поєднувалися в такий спосіб. Вона також включає розвиток елементів навчального процесу, які вдосконалюються для ефективного розв'язання освітніх завдань у змінних умовах і ситуаціях. Дану проблематику розглядали й такі науковці як О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс та інші. Вони прагнуть пов'язати поняття новизни в педагогіці з такими характеристиками, як корисність, прогресивність, позитивність, сучасність та передовість [2,4,9,18,38, 41].

Сучасність у педагогіці полягає не лише у впровадженні ідей, підходів, методів чи технологій, які раніше не використовувалися або не поєднувалися вважає В. Загвязинський. Це також стосується комплексу елементів або окремих компонентів педагогічного процесу, які несуть у собі прогресивний потенціал, що дозволяє ефективно вирішувати завдання освіти та виховання в умовах змін і нових обставин. Досягнення цього можливе завдяки сучасному підходу, зокрема шляхом створення інтерактивного навчального середовища.

Досить цікавим доробком є роботи старшого наукового співробітника Інституту культурології НАМ Надії Гончаренко. У своїй розвідці вона проаналізувала як, починаючи з 1991 р., в українських шкільних підручниках з історії змінювалися інтерпретації подій 1939–1945 рр.; відбувалася поступова відмова від успадкованого з радянської історіографії поняття «Велика Вітчизняна війна» і запроваджувалося поняття «українського виміру Другої світової війни». Авторка окреслила принципово нові підходи до аналізу підручників з історії, спираючись на європейський досвід. (багатоперспективність, критичне мислення, сформоване на підставі аналізу різноманітних джерел, а завдяки цьому – виховання толерантності й уникання

однобічності). Н. Гончаренко акцентує: поділяючи настанови щодо багатоперспективності й критичності, українські науковці наголошують також на потребі надати «від імені науки» згусток знань, потрібних молодій людині для ототожнення себе з країною (Н. Яковенко), дати молодій людині уяву про пов'язаність із своїм суспільством і його минулим (Я. Грицак), та деконструювати фундаментальний радянський міф, котрий залишається стрижневим компонентом ідеологічного колоніалізму щодо України – міф «Великої Вітчизняної війни» і «Великої Перемоги» (Л. Зашкільняк). [2]

Досить цікавою, на нашу думку, є стаття Віктора Короля *«Ціна Перемоги у Другій світовій війні як історична проблема та її відображення у навчальній літературі з вітчизняної історії»*. Автор аналізує ціну Перемоги Другої світової та висвітлює її відображення в шкільній і вузівській навчальній літературі. [3]

Своєю чергою, Віталій Стецкевич у статті *«Наукове осягнення та відтворення в підручниках української історії 1939-1945 рр.: окремі фрагменти проблеми»* розглядає проблему відтворення в навчальній літературі з історії України новітніх наукових розробок вітчизняних учених у контексті дослідження історії Другої світової 1939-1945 рр. Автор наголошує на проблемі ігнорування авторами шкільних, а почасти й вузівських підручників із вітчизняної історії новітніх здобутків науковців у цій царині [4].

У цьому дослідженні ми розглянемо різні види навчання, їхні проблеми, переваги та недоліки. Також буде проаналізовано окремі підходи до навчання та зробимо висновки щодо їхньої ефективності в рамках шкільної програми. Особливу увагу буде приділено методам, які застосовуються для вивчення історії Другої світової війни в шкільному курсі історії.

Актуальність

Друга світова війна є визначною подією світового масштабу, яка є відправним моментом для долі більшості народів світу. Кожна українська родина зберігає історичну пам'ять про події війни та окупації, Голокост та, так

званий, «новий порядок», що мав вплив на соціальну структуру українського суспільства.

На сучасному етапі здобувачі освіти старшої школи здійснюють навчальний процес в умовах російсько-української війни. Термін «війна» є для школярів реальним. Зазначимо, що питання вивчення історії періоду Другої світової війни у школі є актуальним.

Агресія російських військ в Україну закономірно зумовила зміни у чинних навчальних програмах з історії України та всесвітньої історії для закладів загальної середньої освіти. Ці процеси зроблені для того, щоб не лише модернізувати історико-фактологічний матеріал, але й наповнити актуальними історіографічними доробками, окреслити нові напрямки та остаточно припинити колишні марксистсько-ленінські наративи у висвітленні Другої світової війни.

Використання нових методологічних підходів та засобів сприяло якісному опрацюванню історіографічних, документальних та наративних джерел, що дозволило комплексно досліджувати зазначену тематику. За таких умов актуалізується вивчення проблематики Другої світової у шкільному курсі історії.

Також не можна применшувати значення інформаційної війни, яку проводить росія по відношенню до України протягом XXI століття. На цьому ставиться акцент сучасних підручників з історії України. На нашу думку, саме у світлі сьогodнішніх подій варто розглядати тему Другої світової війни. Адже в умовах протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді особливе значення має збереження та розвиток української історичної освіти та подальше формування в української учнівської молоді патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської ідеології.

Мета дослідження: Дослідити систему сучасних підходів вивчення Другої світової війни в шкільному курсі всесвітньої історії.

Об'єкт дослідження: Процес вивчення Другої світової війни в шкільному курсі історії.

Предмет дослідження: Сучасні методи та підходи до викладання теми Другої світової війни у шкільній програмі, їх вплив на якість знань учнів і формування їхнього критичного мислення.

Для реалізації поставленої мети слід виконати ряд дослідницьких завдань:

1. Проаналізувати основні методи й підходи до вивчення Другої світової війни в шкільному курсі історії.
2. Оцінити переваги та недоліки традиційних методів навчання в контексті вивчення цієї теми.
3. Дослідити новітні методи та технології, що застосовуються для вивчення Другої світової війни в школах.
4. Визначити ефективність сучасних підходів до викладання теми війни, зокрема в контексті розвитку критичного мислення та глибшого розуміння учнями історичних подій.

Методи дослідження: При написанні магістерської роботи були використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи досліджень. При висвітленні теоретичного доробку, а саме окреслення традиційних методів навчання, застосовувалися загальнонаукові методи, такі як синтез, аналіз, порівняння та узагальнення, що допомагає систематизуванню та структуруванню наявних знань у цілісному погляді.

У практичній частині кваліфікаційної роботи, яка стосується застосування сучасних підходів при вивченні Другої світової війни, ми використовували методи емпіричного дослідження. Ці методи базуються на спостереженнях, експериментах та аналізі конкретних практичних випробувань новаторських підходів у навчанні.

Практичне значення одержаних результатів: *теоретичне* значення полягає у обґрунтуванні наукових позицій та виведенні власних висновків у

питаннях дослідження особливостей традиційних методів навчання. *Практичне значення* дослідження полягає у впровадженні сучасних підходів навчання в освітнє середовище при вивченні Другої світової історії.

Джерелами дослідження виступили теоретичні наукові матеріали, такі як: наукові статті, монографії, зокрема, дисертації, а також комплекс науково-педагогічних джерел вітчизняних та зарубіжних науковців, а також публікації в мережі Інтернет, які прямо або опосередковано торкаються висвітлення окремих аспектів досліджуваної проблеми.

Апробація магістерської роботи

Результати дослідження апробовані на конференції молодих науковців під час декади «Молодь у науці», яка відбулася у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя 15-24 травня 2024 року.

http://www.ndu.edu.ua/storage/2024/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D0%BC%D0%BE%D0%BB_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA_09_05_24.pdf

Опубліковані 2 статті:

Іваницький Д. Вивчення проблематики Другої світової війни на уроках історії в 10–11 класах у науковому доробку українських істориків Вісник студентського наукового товариства [електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. Вип. 30. С 71-73.

http://www.ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_30_2024.pdf

Іваницький Д. До питання викладання історії Другої світової війни в старших класах. Вісник студентського наукового товариства [електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. Вип. 31. (У друці).

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури та джерел. Загальний обсяг – 60 сторінок.

РОЗДІЛ І

ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ

1.1. Дидактичні особливості традиційних методів вивчення Другої світової війни.

Друга світова війна є важливою частиною курсу всесвітньої історії, оскільки вона вивчає події, явища та процеси, що стосуються цього конфлікту, а також їх вплив на розвиток суспільства. Її вивчення має значний вплив на формування патріотизму у молоді, розвиток почуття гордості за свою країну та на розуміння сучасного світу. У даній роботі ми розглянемо особливості навчальних матеріалів і їх вплив на вивчення Другої світової війни.

Вивчення Другої світової війни має свої особливості, які слід враховувати при проведенні уроків. По-перше, це складна й багатогранна тема, яка охоплює різні аспекти такі як причини та хід війни, її наслідки, а також роль цього конфлікту в розвитку суспільства. По-друге, Друга світова війна має емоційний характер, оскільки війна завжди пов'язана з трагедією, стражданнями та смертю. Тому її вивчення не повинно бути сухим, а викликати співпереживання, обурення, повагу тощо; важливо пробуджувати інтерес і співчуття учнів до тих, хто став учасниками цих подій. По-третє, Друга світова війна має практичне значення, оскільки вона допомагає зрозуміти сучасний світ і сприяє моральному та патріотичному вихованню [3].

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що для ефективного засвоєння учнями матеріалу з цієї теми, вчитель має ставити перед ними конкретні завдання, які можна поділити на три основні категорії:

1. **Пізнавальні завдання** – спрямовані на формування в учнів знань про військові події, явища та процеси.
2. **Розвиваючі завдання** – орієнтовані на розвиток пізнавальної активності учнів, їх логічного мислення, здатності аналізувати та синтезувати інформацію.

3. **Виховні завдання** – націлені на формування патріотичних почуттів, гордості за свою країну та сприяння морально-патріотичному вихованню учнів.

Для вивчення Другої світової війни можна застосовувати різноманітні методи та засоби навчання. Проте важливо, щоб вибір цих методів враховував конкретні навчальні завдання, вікові особливості учнів та інші чинники. Однак головне, щоб вони були різноманітними, оскільки це сприятиме кращому засвоєнню навчального матеріалу. У цьому розділі ми зосередимося на дидактичних особливостях традиційних методів вивчення Другої світової війни.

Зазвичай до традиційних методів вивчення історії Другої світової війни відносять такі:

1. **Розповідь** – усний виклад навчального матеріалу, який може бути як традиційним, так і історизованим.
2. **Бесіда** – діалог між вчителем і учнями, який може бути як інформативним, так і евристичним.
3. **Лекція** – детальний теоретичний виклад матеріалу.
4. **Наочні методи** – використання наочних засобів, таких як карти, схеми, фотографії, відео та мультимедійні презентації.
5. **Практичні методи** – спрямовані на розвиток умінь та навичок учнів, включаючи роботу з історичними документами, історичні ігри, екскурсії тощо.

Вивчення даної тематики має важливе значення для формування патріотизму, гордості за свою країну та розуміння сучасного світу. Дидактика військової історії вивчає закономірності, методи та засоби навчання і виховання з цієї теми. При розробці та проведенні уроків важливо враховувати особливості вивчення цієї дисципліни. Тому ми зосередимося на дидактичних аспектах традиційних методів навчання військової історії, детально розглянемо деякі з них, їх функції, особливості, переваги та недоліки .

На сьогоднішній день у освітньому середовищі існує безліч методів навчання, які спрямовані на найефективніше сприйняття та засвоєння навчального матеріалу. Розглянемо кожен із них окремо, розберемо їх відмінності, унікальність і те, як вони можуть активізувати пізнавальну діяльність учнів.

Лекція — це усний виклад матеріалу викладачем. Лекції є потужним методом для передачі учням ґрунтовних знань про події Другої світової війни. Для підвищення їх ефективності викладач може застосовувати наочні засоби, мультимедійні ресурси та інтерактивні методи навчання, що сприяє глибшому розумінню теми та утриманню уваги учнів.

Семінарські заняття — це форма групового навчання, що передбачає активну участь викладача та учнів у обговоренні конкретної теми. Семінар є ефективним методом для розвитку критичного мислення, аналітичних навичок і творчих здібностей учнів, оскільки він дає можливість досліджувати тему з різних точок зору та активно взаємодіяти з однокласниками.

Що стосується дидактичних прийомів, які можна застосувати на семінарі під час вивчення досліджуваної теми, то ось деякі з них:

1. **Метод проблемного навчання** — викладач ставить перед учнями проблему або питання, яке вони мають вирішити, аналізуючи факти і джерела.
2. **Метод дискусії** — учні обговорюють різні аспекти подій Другої світової війни, висловлюючи власні думки, оцінки та аргументи.
3. **Метод аналізу історичних документів** — учні працюють з оригінальними або відновленими документами тієї епохи, щоб глибше зрозуміти хід подій.
4. **Метод кейсів** — вивчення реальних історичних ситуацій, в яких учні мають вирішити певну задачу або прийняти рішення, спираючись на факти з історії.

Ці прийоми активізують пізнавальну діяльність учнів, сприяють розвитку їх аналітичних здібностей і допомагають краще засвоїти матеріал.

Розподіл учнів на групи може здійснюватися за різними критеріями, що допомагає забезпечити більш ефективне навчання та сприяє розвитку пізнавальної діяльності.

Розглянемо деякі з можливих способів розподілу:

1. **Індивідуальні особливості учнів.** Групи можуть формуватися на основі інтересів, творчих здібностей або лідерських якостей учнів. Такий підхід дозволяє забезпечити більш комфортне середовище для співпраці та креативності.

2. **Тематика вивчення.** Групи можуть бути сформовані відповідно до теми, яку вивчають, для забезпечення більш глибокого опрацювання матеріалу. Це дозволяє учням зануритися в конкретні аспекти теми та краще засвоїти матеріал.

3. **Загальна кількість учнів у класі.** У класах з малою кількістю учнів їх можна розподіляти на менші групи по 3-4 особи, що сприяє індивідуальному підходу. У класах з великою кількістю учнів групи можуть бути більшими, по 5-7 осіб.

Не менш важливою є **відповідність критеріїв розподілу цілям навчання.** Критерії повинні бути узгоджені з конкретними навчальними цілями. Наприклад, для розвитку критичного мислення доцільно розподіляти учнів за рівнем їхніх навчальних досягнень або індивідуальними особливостями.

Також важливо пам'ятати, що розподіл учнів на групи повинен бути об'єктивним і не залежати від особистих симпатій чи антипатій викладача, щоб забезпечити справедливий підхід для всіх учасників навчального процесу.

Наступною формою традиційного вивчення військової історії є **практичні заняття.** Цей метод є надзвичайно ефективним для засвоєння практичних навичок учнів. Практичні заняття передбачають виконання

конкретних завдань, що дозволяє учням краще закріпити й поглибити матеріал, вивчений на лекціях. Таким чином, такі методи, як **лекція**, та **практичні завдання**, взаємодіють і доповнюють один одного, забезпечуючи більш комплексний підхід до вивчення теми.

Розглянемо деякі **дидактичні прийоми**, які можуть бути використані на практичних заняттях з військової історії:

1. **Аналіз історичних документів.** Один з найпоширеніших методів на практичних заняттях — робота з історичними документами. Учні можуть виконувати завдання, аналізуючи карти, схеми, фотографії, відеозаписи, що дозволяє їм глибше зрозуміти події тієї епохи та краще уявити хід воєнних дій.

2. **Робота з джерелами.** Учні можуть працювати з різними типами джерел, такими як документи, листи, мемуари учасників війни, що дає можливість досліджувати події через призму особистих свідчень.

3. **Моделювання військових операцій.** Створення моделей битв або стратегічних операцій, за допомогою яких учні можуть зрозуміти тактику та стратегію, яка застосовувалася під час війни. Це дозволяє їм краще візуалізувати військові дії та зрозуміти їхній вплив на хід історії.

Ці методи не тільки поглиблюють знання учнів, але й активізують їхню пізнавальну діяльність, сприяють розвитку аналітичного та критичного мислення.

Історичні наративні документи дозволяють учням:

1. **Ознайомитися з першоджерелами інформації** про воєнні події. карти, схеми, фотографії та відеозаписи є безцінними джерелами, які надають учням можливість отримати інформацію, яку неможливо знайти в інших матеріалах.

2. **Розвинути критичне мислення.** Аналіз історичних документів змушує учнів оцінювати надійність і достовірність джерел, а

також формувати власні висновки, спираючись на детальний аналіз матеріалу.

3. **Формувати власну думку про події, що відбувалися під час Другої світової війни.** Завдяки роботі з різними типами історичних джерел учні можуть самостійно інтерпретувати отриману інформацію та формувати своє власне розуміння подій, що дозволяє їм більш глибоко осмислити історичні факти.

Отже, робота з історичними документами сприяє розвитку аналітичних і критичних навичок учнів, а також дає їм можливість глибше розуміти історію та формувати власне бачення минулого.

Цікавим і прогресивним є **ігровий метод навчання**, який, хоча і є надзвичайно ефективним, на жаль, застосовується досить рідко. Багато фахівців звикли до традиційних форматів, таких як лекції та практичні завдання, тому ігровий підхід інколи залишається недооціненим. Однак, незважаючи на свою рідкість, цей метод є важливою частиною вивчення військової історії. Завдяки йому учні можуть виконувати завдання в рамках різноманітних ігрових форм, наприклад, грати ролі історичних осіб або брати участь в історичних іграх. [8]

Ось кілька прикладів **ігрових методів**, які можна використовувати при вивченні військової історії:

1. **Історичні ролі.** Учні можуть виконувати ролі відомих історичних постатей і виконувати завдання, пов'язані з цими персонажами. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти мотивацію та дії цих осіб у контексті важливих історичних подій.

2. **Військові ігри.** Учні можуть брати участь у військових іграх, де мають можливість практикувати навички ведення бойових дій, аналізувати стратегії та тактики, що застосовувалися під час війни.

3. **Історичні квести.** Учні можуть брати участь у квестах, пов'язаних з визначними подіями та моментами історії, що сприяє розвитку їх аналітичного мислення та глибшому розумінню ходу подій.

Таким чином, ігровий метод є не лише ефективним для залучення школярів, але й дозволяє зробити навчальний процес більш інтерактивним і захоплюючим, що підвищує мотивацію до вивчення військової історії.

Використання **проектних методів навчання** на практичних заняттях з історії вивчення проблем Другої світової війни у шкільному курсі має ряд переваг. Слід зазначити, що в першу чергу, проекти сприяють розвитку творчих здібностей учнів, адже для їх реалізації потрібно креативне мислення: учні самостійно розробляють план проєкту, збирають інформацію та презентують результати своєї роботи. Це дозволяє не тільки поглибити розуміння матеріалу, але й застосувати отримані знання на практиці.

Крім того, важливою перевагою є можливість розвитку навичок **самоосвіти**. Проекти вимагають від учнів самостійного збору й аналізу інформації, що сприяє формуванню навичок самоосвітньої роботи і відповідальності за власне навчання.

Отже, зазначені вище методи навчання є ключовим елементом навчального процесу, адже вони допомагають учням ознайомитись з основними поняттями та принципами при вивченні проблеми Другої світової війни у шкільному курсі історії, а також сприяють розвитку аналітичного мислення і творчих здібностей школярів.

Для підвищення ефективності традиційних методів навчання при вивченні **проблеми Другої світової війни у шкільному курсі історії** необхідно використовувати різноманітні **дидактичні прийоми**, такі як застосування комплексу сучасних мультимедійних засобів, методики роботи малих груп та теоретично-практичних завдань, а також інтерактивних методів. Ці прийоми дозволяють модернізувати процес навчання. [34]

Звернемо увагу, що одним із основних недоліків традиційних методів оцінювання у вивченні Другої світової війни полягає в їх обмеженому форматі при висвітленні фактів. Як правило тестові завдання та контрольне оцінювання знань орієнтовані на перевірку фактологічних знань: дат і подій, однак не

враховують аналітичні та критичні здібності учнів. На нашу думку, вивчення історії Другої світової війни має не лише забезпечити вивчення фактологічного матеріалу, але й розвивати вміння учнів аналізувати події, оцінювати їхні причинно-наслідкові зв'язки, висвітлювати роль історичних персоналій і формувати власне критичне бачення.

Ще однією важливою проблемою на сучасному етапі є обмеженість традиційних методів оцінювання, оскільки вони не беруть до уваги різноманітні методологічні підходи до вивчення історії Другої світової війни. Зазначимо той факт, що учні можуть здобувати знання через самостійні дослідження, участь у роботах МАН, вивчення історичної літератури, що не завжди вітається вчителями в традиційних формах оцінювання. Це може призвести до конфліктів щодо оцінювання успішності та індивідуального прогресу школярів.

Також важливою є потреба формування в учнів навичок **критичного мислення** та **аналітичних здібностей**. Традиційні методи оцінювання не завжди можуть виміряти ці аспекти. Оцінювання повинно надавати учням можливість продемонструвати свої вміння до критичного аналізу, розв'язання проблем та обґрунтованих висновків, що є важливими складовими вивчення історії Другої світової війни.

Відмітимо той факт, що для вирішення цих проблем можливе застосування модерних методів оцінювання, такі як **проекти, групові обговорення, портфоліо** та **індивідуальні дослідження**. Саме вони дозволяють більш якісно проаналізувати знання та навички школярів, сприяючи розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей. [14]

Як правило традиційні методи викладання, такі як лекції та контрольні роботи, полягають у їхній структурі та систематичності. Зазначені методи ефективно висвітлюють факти, події та персоналії. Виклад основного матеріалу, як правило, репрезентує найбільш зручний спосіб для інформації та

виокремлення ключових етапів, подій та проблеми вивчення Другої світової війни.

На думку сучасних вчених зазначені методи мають і критичні недоліки. Головною проблемою є обмеженість у критичному мисленні та аналітичних навичках школярів, бо вивчення військової історії потребує, на нашу думку, не лише просту фіксацію фактів, а й здатності до критичного аналізу, розуміння причинно-наслідкових аспектів, а також формулювання власних висновків.

Ще одним актуальним недоліком, на нашу думку, є те, що традиційні методи, як правило, не стимулюють сучасних школярів на конструктивний діалог. небезпечним є той факт, що лекційний виклад вчителя може стати одноманітним, сірим і не заохочувати школярів до власних пошуків або дискусії. Це може призвести до втрати учнями інтересу та мотивації.

Відмітимо той факт, що зазначені методи іноді не враховують індивідуальні особливості учнів, а також різновекторні підходи до викладання. На нашу думку, для деяких учнів ефективнішими здадуться модерні методи, такі як рольові ігри чи інтерактивні дискусії тощо.

Отже, хоча традиційні методи вивчення Другої світової війни мають свої переваги, однак є ряд прогалин у методичному забезпеченні. Врахування вчителем зазначених аспектів дозволяє в майбутньому знайти збалансований і ефективний підхід до викладання та навчання, що сприятиме не лише вивченню фактів і процесів, але й розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей школярів.

1.2. Використання традиційних методів навчання при вивченні Другої світової війни у шкільному курсі історії

Друга світова війна, що тривала з 1939 по 1945 рік, є однією з найважливіших і найглибше досліджуваних тем в історії. Вчителі історії виконують важливу роль у формуванні розуміння учнями цього трагічного етапу людської історії. На прикладі вивчення Другої світової війни ми можемо

проаналізувати традиційні методи навчання та підходи, що застосовуються на уроках історії, а також оцінити їхні переваги та недоліки.

У дослідженні історії Другої світової війни в українських школах брали участь численні педагоги. Одним із таких видатних учених є Василь Петрович Міщенко (1936-2015), український педагог, доктор історичних наук, професор. Він був одним із засновників української школи методики навчання історії. У своїх розвідках Міщенко розглядав численні питання методики викладання історії, зокрема вивчення Другої світової війни в українських школах, що стало важливою складовою його наукової діяльності.

В. П. Міщенко акцентував увагу на тому, що вивчення Другої світової війни в школах повинно сприяти формуванню в учнів патріотичних почуттів, громадянської відповідальності та усвідомлення важливості збереження миру. Він також підкреслював необхідність впровадження новітніх методів навчання, таких як ігрові методи, проєктна діяльність і методи розвитку критичного мислення, для підвищення ефективності вивчення цієї теми.

Іван Олексійович Науменко (1931-2012), український педагог, доктор історичних наук, професор, також приділяв увагу питанням методики вивчення історії, зокрема Другої світової війни. У своїх працях він підкреслював важливість формування в учнів глибокого розуміння причин та наслідків цього конфлікту. І. О. Науменко вважав, що для ефективного навчання важливо поєднувати традиційні та новітні методи, зокрема, для більшого залучення учнів до процесу. [5,6]

Ще одним важливим дослідником цієї теми є Валерій Песков (1952 р.н.), український педагог, доктор історичних наук, професор. Він наголошує, що вивчення Другої світової війни повинно сприяти формуванню в учнівської молоді гуманістичних цінностей, а також розвитку їхнього критичного мислення і творчих здібностей. В. О. Песков вважає, що інтерактивні методи навчання, які активно залучають учнів до процесу, є ефективним інструментом для підвищення якості вивчення цієї теми в школах.

Окрім згаданих учених, вивчення історії Другої світової війни в українських школах також досліджували такі педагоги, як Василь Гнатович Гнатенко, Володимир Павлович Кравченко, Олена Леонідівна Місюра, Ольга Іванівна Осадченко, Вікторія Павлівна Пономаренко, Галина Анатоліївна Ткаченко та Олег Вікторович Фоменко. Їхні роботи сприяли розробці ефективних методик викладання, що допомагають учням глибше розуміти причини та наслідки Другої світової війни. [8,19]

Отже, можна зробити висновок, що вивчення військової історії Другої світової війни є надзвичайно важливим аспектом шкільної освіти. Ця тема допомагає формувати світогляд учнів, знайомить їх із ключовими історичними подіями та сприяє вихованню нового покоління, яке буде здатне робити висновки та уникати помилок минулого.

Вивчення цієї теми може здійснюватися за допомогою різних методів навчання. Традиційні методи є основою для освітнього процесу і включають ряд етапів, які виконуються в певній послідовності. Ці методи характеризуються системністю, усвідомленістю та наявністю зворотнього зв'язку з учнями.

Традиційні методи навчання, як-от лекції, семінари та практичні заняття, мають кілька важливих переваг. Вони дозволяють:

1. **Надати учням ґрунтовні знання** про події Другої світової війни, розкриваючи причини, хід та наслідки війни, а також роль різних країн і народів у ній.
2. **Розвивати критичне мислення** через дискусії та дослідження, що дозволяють учням самостійно аналізувати факти й формулювати власні висновки.
3. **Формувати патріотизм та громадянську відповідальність**, допомагаючи учням усвідомити важливість миру та свободи, а також виховувати у них почуття відповідальності за збереження цих цінностей.

Традиційні методи навчання мають свої переваги, але й не позбавлені недоліків. Один із основних мінусів — це їхня формальність, яка може не сприяти зацікавленості учнів у вивченні предмета. Наприклад, лекції, хоч і є важливим інструментом для передачі фактичних знань, не завжди мотивують учнів до глибшого розуміння матеріалу. Практичні заняття, своєю чергою, можуть бути не завжди ефективними для розвитку творчих здібностей учнів, оскільки часто передбачають виконання однотипних завдань, що не стимулює критичне мислення чи креативність.

Таким чином, вивчення Другої світової війни вимагає не лише передачі фактів і подій, а й глибокого аналізу причин, наслідків та морально-етичних аспектів війни. Тому актуальним є питання, чи можуть традиційні методи навчання залишатися ефективними в умовах швидких змін у методах освіти та інтеграції нових технологій у навчальний процес.

У цьому контексті важливо дослідити наскільки традиційні методи, такі як лекції, обговорення, аналіз джерел та письмові завдання, можуть сприяти глибшому вивченню Другої світової війни в старшій школі. Ці методи залишаються важливими складовими навчального процесу, але їхній потенціал для зацікавлення учнів та розвитку критичного мислення часто не використовується повною мірою. Вивчення історії має створювати контекст, який дозволяє учням зрозуміти складні деталі та взаємозв'язки між подіями.

Ми спробуємо визначити, як традиційні методи можуть бути адаптовані для створення захопливого та водночас освітнього середовища для вивчення Другої світової війни, розглядаючи їхні можливості та обмеження.

Отже, для підвищення ефективності традиційних методів навчання вивчення історії Другої світової війни необхідно враховувати можливість інтерактивного залучення учнів. Лекції, хоча й залишаються важливим джерелом знань, можуть бути більш ефективними, якщо вчителі створюють контекст для обговорення, заохочуючи учнів до самостійного мислення. Наприклад, можна проводити обговорення складних етичних питань, що

виникали під час війни, або аналізувати свідчення через історичні документи, що надають більш глибоке уявлення про події.

Аналіз джерел, таких як листи військовослужбовців або щоденники цивільних осіб, дозволяє не тільки глибше зануритися в історичні обставини, але й допомагає учням відчувати особисті переживання, що підсилює емоційний зв'язок із матеріалом. Це не тільки розвиває вміння аналізувати, а й формує емпатію, що є важливим для повного розуміння наслідків війни.

Оцінка результатів навчання може ґрунтуватися на зміні в розумінні учнів важливих аспектів Другої світової війни до та після вивчення матеріалу. Окрім традиційних методів оцінювання, можна використовувати проєкти, портфоліо та інші інструменти, які дозволяють учням виразити свої думки, висловити власні судження та зробити висновки.

Не менш важливим є впровадження цифрових технологій у навчальний процес. Вони дозволяють зробити матеріал більш доступним та зрозумілим, підвищують зацікавленість учнів, а також сприяють розвитку навичок роботи з інформацією, що є важливим аспектом сучасної освіти.

Таким чином, хоча традиційні методи навчання мають свої обмеження, їхнє вдосконалення та інтеграція з новими підходами може суттєво підвищити ефективність вивчення складних історичних тем, таких як Друга світова війна.

Тестування, яке зосереджується на фактах та датах, має свої значні обмеження, особливо коли йдеться про вивчення таких важливих та складних історичних подій, як Друга світова війна. Подібний підхід може звести вивчення історії до простого запам'ятовування фактів без врахування їхнього глибокого контексту. Відсутність розгляду соціокультурних, політичних та моральних аспектів війни часто призводить до того, що учні не розуміють повної важливості подій, а лише засвоюють їх як сухі факти.

Це стає ще більш помітно, коли мова йде про емоційний зв'язок із історією. Наприклад, для того, щоб учні справді усвідомили масштаби трагедії війни, важливо дати їм можливість пережити емоції, пов'язані з цими подіями.

Тільки через таке співпереживання учні можуть зрозуміти важливість морального вибору та складність прийняття рішень, які мали місце в ті часи. Традиційні методи навчання, особливо в частині тестування, не завжди дають можливість для такого емоційного залучення.

Варто зазначити, що однією з проблем є обмежена кількість інформації, коли події історії подаються без огляду на глибину соціальних і культурних змін, які вони спричинили. Вивчення Другої світової війни через стандартні питання та відповіді може зменшити складність і багатство цієї теми. Важливо, щоб історія не лише фіксувала хронологічні події, але й розкривала соціальні, психологічні та моральні наслідки війни, що є важливими для формування усвідомленого погляду на минуле. [14]

Для повноцінного вивчення Другої світової війни необхідно доповнювати традиційні методи навчання такими підходами, які забезпечують більше контексту та емоційного залучення. Це може включати обговорення на основі історичних документів, таких як щоденники та листи, що допомагають передати не лише факти, а й почуття, думки й переживання людей того часу.

Розвиток нових методів оцінювання, що враховують соціокультурний контекст та емоційний зв'язок з історією, може значно покращити якість освіти при вивченні Другої світової війни. Замість того, щоб обмежуватися лише запам'ятовуванням фактів, важливо впроваджувати відкриті форми оцінювання, як-от обговорення, есе, проекти та інші інтерактивні завдання. Ці методи дозволяють учням висловлювати власні думки та емоції, що дає глибше розуміння історії та сприяє розвитку критичного мислення.

Слід відмітити, що підхід до тестування і оцінювання знань історії має бути таким, щоб враховувати не тільки факти, але й соціокультурний та емоційний контекст подій. Учні повинні мати змогу сприймати минуле як важливий етап розвитку людства, а не лише як набір дат і фактів. Це дозволить їм емоційно співпереживати минулі події та краще розуміти їхній вплив на світ. Водночас, традиційні методи навчання часто обмежуються використанням

офіційних документів та джерел, не даючи можливості ознайомитися з різноманітними поглядами та історіями, які можуть бути не менш важливими для повного розуміння подій. Це обмежує перспективи учнів і не дає змоги побачити картину війни у всій її складності та багатогранності.

Останній аспект, на який слід звернути увагу, це обмеженість творчості та рефлексії в традиційних методах оцінювання. Тестування та стандартні завдання часто не дозволяють учням висловлювати свої думки та розвивати власні погляди. Вивчення такої важливої теми, як Друга світова війна, потребує можливості для творчого підходу, самовираження та глибокої рефлексії. Тому методи навчання мають включати завдання, що сприяють прояву власної думки та позиції учнів. [11]

Отже, на нашу думку, традиційні методи мають свої обмеження при вивченні Другої світової війни в школах. Враховуючи сучасні виклики, необхідно впроваджувати сучасні підходи, які дозволяють глибше занурюватися в історію, стимулюють зацікавленість та допомагають учням розвивати критичне мислення. Це дозволить забезпечити більш повне та всебічне розуміння цього важливого періоду в історії.

РОЗДІЛ II

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Дидактичні особливості сучасних методів вивчення Другої світової війни у шкільному курсі історії

Вивчення Другої світової війни у шкільному курсі історії через новітні технології, зокрема віртуальну реальність, відкриває нові можливості в навчально-освітньому процесі. Це дозволяє учням не лише дізнаватися факти, події а й безпосередньо відчувати середовище епохи, що робить навчання більш інтерактивним та якісним. На нашу думку, віртуальні екскурсії, що дозволяють побачити історичні локації, дають змогу відчувати важливість подій, і стати учасником історично-військових баталій.

Безумовним є той факт, що зазначений метод дозволяє глибше розуміти не лише самі події, але й емоційний та психологічний контексти, що безпосередньо впливають на учасників історичних моментів. Вивчення історії Другої світової війни через сучасні підходи впливає на розвиток критичного мислення, оскільки учні можуть не тільки дізнаватися про факти, але й бути безпосередніми учасниками процесу прийняття рішень. Це дозволяє краще усвідомити складність ситуацій, що змінювали хід історії, а також оцінити моральні та етичні аспекти, які часто оминаються у традиційному навчанні.

Зазначені сучасні підходи у вивченні даної теми, зокрема такі, як віртуальна реальність активізують зацікавленість учнів, адже ці технології дозволяють зробити навчальний процес більш модерним, динамічним, а також відповідають вимогам сучасної освіти. Таким чином, вивчення Другої світової війни в такому форматі стає не лише повсякденним уроком, але й екскурсом в минуле, що робить його більш доступним і зрозумілим для школярів. [3]

Одним із найбільш модерних підходів, на даному етапі, враховуючи події сучасної війни є залучення відеоігор як освітнього інструменту для вивчення Другої світової війни. Це відкриває нові можливості для навчання, поєднуючи захоплюючий ігровий процес з важливими фактами та подіями історії. На нашу

думку, це дозволяє не лише ознайомити учнів не лише з фактичним матеріалом перебігу війни, але й отримати певний емоційний та інтелектуальний досвід, який сприяє учню якісно зрозуміти військові події та мотивувати до вивчення.

Переваги використання відеоігор у навчанні:

1. **Переживання подій:** Ігри дозволяють учням стати учасниками історичних подій, що дає їм можливість пережити не лише баталії та фронтові дії, але й оцінити суспільно-політичні та економічні події того періоду.

2. **Занурення в історичні контексти:** Надзвичайно важливим є те, що відеоігри з конкретним історичним сюжетом дають можливість вивчити не лише самі військові операції на фронтах, але й ширше контекст — політичні, соціальні та економічні умови, які стали передумовами для військових конфліктів.

3. **Розвиток критичного мислення:** Оскільки в іграх часто потрібно приймати стратегічні та тактичні рішення, це стимулює розвиток аналітичних навичок. Учні можуть самостійно вибирати стратегії, що сприяє аналітичному розумінню історичних подій.

4. **Залучення учнів:** Відеоігри — це потужний інструмент для привернення уваги учнів до історії Другої світової війни. Таким чином, інтерактивність та залучення відеоігор може зробити навчальний процес більш якісним.

Аналізуючи все вище сказане, ми можемо відмітити певні **недоліки у використанні відеоігор** у навчальному процесі шкільного курсу, зокрема:

1. **Втрата історичної достовірності:** Значна кількість відеоігор хоч і базуються на реальних історичних подіях і фактах, можуть бути схильними до гіперболізації фактів. Це може призвести до спрощеного чи викривленого розуміння історичних подій.

2. **Вчитель повинен контролювати, наглядати й обмежувати час використання відеоігор,** бо вони можуть відволікати від основної

мети уроку, якщо їх не використовувати розумно. Актуально, щоб ігри були лише доповненням до основного змісту уроку, а не заміною традиційних методів.

3. Залежність від технологій: Використання віртуальної реальності, як правило вимагає наявності відповідної технічної бази, що може бути не завжди доступно у всіх школах, особливо в умовах війни та обмежених ресурсів.

Таким чином, використання відеоігор у навчанні як сучасних підходів до вивчення проблеми Другої світової війни може бути потужним інструментом, що вимагає правильної інтеграції в навчальний процес і ретельного контролю з боку вчителів історії для забезпечення балансу між інтерактивним досвідом і шкільною програмою.

Ще одним важливим елементом сучасного підходу до вивчення проблеми Другої світової війни у шкільному курсі історії є мультимедійні та колабораційні методи навчання. Їх застосування дозволяє зробити матеріал для сучасних школярів більш актуальним та цікавим, що стимулює розвиток критичного мислення, співпраці та креативності. [17]

Перевагами мультимедійних презентацій можуть бути такі чинники:

1. Візуалізація складних стратегій та тактик: Мультимедійні елементи, такі як графічні схеми, анімації, відео та аудіо, дозволяють учням краще зрозуміти й уявити собі складні військові операції та стратегії. Візуалізація руху військ і важливих бойових моментів допомагає побудувати чітке уявлення про хід подій.

2. Емоційне залучення: Використання архівних відео та аудіозаписів свідчень очевидців додає людський вимір до історії. Свідчення людей, які пережили війну, можуть викликати емоційний відгук у школярів, що дозволяє краще зрозуміти трагедію того часу.

3. Інтерактивність та активне навчання: Інтерактивні елементи, такі як ігрові сценарії чи графічні симуляції, дозволяють

учням, особливо старших класів, активно брати участь у навчанні, приймати рішення та аналізувати наслідки своїх дій. Це розвиває критичне мислення та допомагає учням зрозуміти, як військові події, операції впливали на хід історії та прийняття дипломатичних рішень.

Переваги колаборативного навчання через онлайн-платформи:

1. **Спільна робота та дослідження:** Онлайн-платформи дають можливість учням працювати над спільними проєктами, що може включати створення віртуальних презентацій або відеороликів, та дозволяє подати інформацію в інтерактивній і доступній формі. Це стимулює співпрацю, комунікацію та розвиток навичок командної роботи.

2. **Глобальне навчання:** Платформи дозволяють учням із різних країн обмінюватися ідеями та розширювати спектр актуальних проблем Другої світової війни.

Отже, застосування мультимедійних елементів та онлайн-платформ у навчанні у висвітленні сучасних підходів до вивчення проблеми Другої світової війни у шкільному курсі має потужний потенціал для модернізації процесу навчання. Це не тільки дозволяє глибше зануритися в історію Другої світової війни, але й стимулює розвиток критичного мислення, творчості та співпраці серед учнів. Ці сучасні методи роблять навчання більш доступним, захоплюючим та ефективним, забезпечуючи учням можливість активного залучення до процесу пізнання минулого.

Розглянемо детальніше можливості кожної з вищезазначених онлайн-платформ і їх особливості, які можуть бути якісними для навчання з теми вивчення Другої світової війни в шкільному курсі історії.

На нашу думку, за можливості, можуть бути використані платформи, зокрема:

1. GoogleClassroom

Особливості:

- **Створення віртуальних класів:** Викладачі можуть організувати віртуальні класи для учнів, зберігати всі навчально-методичні матеріали в одному місці та ділитися ними.
- **Завдання та оцінювання:** Можна створювати завдання, тестування та оцінювати роботи учнів.
- **Форуми та обговорення:** Учні можуть брати участь в обговореннях, що дозволяє актуалізувати різні думки з шкільних тем вивчення Другої світової війни.

Як може бути корисним для вивчення історії Другої світової війни в 10-11 класах:

- Вчитель може додавати ресурси, наприклад, наративні джерела, документи з історії Другої світової війни, які актуальні при складанні НМТ/ЗНО, а також організовувати дискусії з актуальних проблем Другої світової війни.
- Створення тестових завдань, де учні можуть застосувати набуті знання про основні події, стратегічні операції Другої світової війни.

2. Microsoft Teams

Особливості:

- **Спільна робота:** Можливість одночасно працювати над документами, організовувати спільні презентації та відеоконференції.
- **Чати та канали для обговорення:** Вчителі можуть створювати окремі канали для тем шкільної програми, наприклад: «Рух опору» або «Підсумки Другої світової війни».
- **Інтеграція з іншими інструментами Microsoft:** Учні можуть використовувати інші програми Microsoft, такі як Word, Excel або PowerPoint для виконання завдань.

Як може бути корисним для вивчення проблем Другої світової війни :

- Учні можуть працювати над проєктами або дослідженнями МАН, аналізуючи проблеми, військові операції, битви або стратегії, а також співпрацювати при створенні відеопрезентацій.

3. Canvas

Особливості:

- **Управління навчанням:** Вчителі можуть створювати уроки, тести та організовувати дискусії.
- **Інтерактивні елементи:** Можливість використовувати опитування, відео та інші мультимедійні елементи.
- **Простота інтеграції з іншими інструментами:** Canvas дозволяє інтегрувати інші інструменти для створення мультимедійних уроків або групових проєктів.

Як може бути корисним для вивчення проблем Другої світової війни:

- Вчитель може створювати тести або завдання, які допоможуть учням аналізувати військові операції, події та значення важливих битв.
- Учні можуть брати участь у групових проєктах, де вони мають можливість створювати відео або презентації з теми Другої світової війни.

4. BlackboardLearn

Особливості:

- **Оцінювання та зворотний зв'язок:** У сучасних умовах російсько-української війни Blackboard дозволяє вчителям створювати тести та завдання з теми Другої світової війни.
- **Мультимедійні інструменти:** Blackboard підтримує додавання відео, аудіо та інших мультимедійних елементів.

Дана програма може бути актуальною для викладання історії, бо:

- Учителі можуть створювати інтерактивні уроки, що допомагають учням зрозуміти історичні події.

- Онлайн-обговорення можуть стосуватися моральних дилем або стратегічних рішень, прийнятих під час війни.

5. Padlet

Особливості:

- **Інтерактивна дошка:** Учні можуть створювати спільні дошки для обміну ідеями, зображеннями та документами.
- **Мультимедійні елементи:** Padlet дозволяє додавати не лише текст, а й відео, зображення та інші мультимедійні файли.

Ця програма може бути використана, коли :

- Учні можуть створювати спільні дошки для аналізу конкретних подій, включаючи карти стратегічних маневрів або фото з битв.
- Це може бути використано для розробки креативних проєктів, таких як створення віртуальних музеїв або хронік подій.

6. Slack

Особливості:

- **Канали для обговорення:** Slack дозволяє створювати канали для обговорення певних тем.
- **Чати та обмін документами:** Можна обмінюватися документами та інформацією, а також організувати швидкі чати.

Як може бути корисним для вивчення військової історії:

- Канали можуть бути присвячені окремим темам, таким як «Зброя Другої світової війни» чи «Відомі українці – учасники Другої світової війни».
- Учні можуть працювати в командах для підготовки проєктів або презентацій, обговорюючи важливі аспекти війни.

7. Trello

Особливості:

- **Організація проєктів:** Trello дозволяє організовувати завдання за допомогою дошок, списків та карток.
- **Візуалізація прогресу:** У Trello легко відслідковувати етапи виконання завдань.

Як може бути корисним для вивчення військової історії:

- Учні можуть використовувати Trello для організації проєктів, наприклад, для дослідження конкретних битв або створення хронології важливих подій.
- Це може бути також інструментом для планування досліджень і представлення їх результатів у зручній формі.

Таким чином, проаналізувавши вище зазначені платформи, можна зробити висновок, що вони можуть суттєво модернізувати вивчення проблем Другої світової війни, а також створити інтерактивне середовище в якому школярі можуть глибше зануритися в проблеми Другої світової війни.

Ми дійшли висновку, що використання таких ресурсів, як відео, аудіоматеріали, інтерактивні графіки та віртуальні тури, може значно урізноманітнити та зробити процес вивчення історії більш захопливим і доступним. Проте, попри всі переваги, використання сучасних технологій у вчителя можуть виникати певні труднощі. Однією з основних проблем є нерівність у доступі до необхідного обладнання. Не всі учні мають можливість користуватися сучасними пристроями, такими як комп'ютери, планшети чи ноутбуки. Це може створити розрив у якості освіти. Один із шляхів вирішення цієї проблеми — запровадження програм, спрямованих на забезпечення учнів технічними засобами, або організація доступу до шкільних ресурсів під час занять.

Досліджуючи дану проблему, ми визначили, що ще однією перешкодою є обмежений або нестабільний доступ до Інтернету, що особливо актуально для окремих регіонів чи домогосподарств. У таких випадках рішенням може стати

розробка офлайн-версій навчальних матеріалів або надання можливості завантажувати контент для роботи без підключення до мережі. [23]

Хоча сучасна методика навчання має багато переваг, важливо враховувати й її недоліки, щоб забезпечити збалансований і ефективний підхід. Наприклад, інтерактивні методи залучають учнів через різноманітні активності — проекти, ігри, дискусії. Це сприяє кращому утриманню уваги та підвищує мотивацію. Водночас необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів, їхні стилі навчання та рівень підготовки. Складність для вчителів полягає у тому, що організація інтерактивних уроків вимагає значного часу на підготовку та координацію. Проте ці зусилля сприяють підвищенню якості навчання. Важливо також адаптувати методики до потреб учнів, адже деяким з них може бути складно працювати в групах або брати участь у відкритих обговореннях. У таких випадках необхідно шукати індивідуальний підхід.

Отже, можемо зробити висновки, що ефективність сучасної методики навчання можна підвищити шляхом постійного моніторингу результатів, збору зворотного зв'язку від учнів та колег, а також удосконалення освітніх стратегій. Оптимальне поєднання традиційних і сучасних методів навчання є ключем до створення цікавого та ефективного освітнього середовища, яке сприяє глибокому засвоєнню історичних знань, включно з історією Другої світової війни.

2.2. Використання сучасних підходів навчання при вивченні проблем Другої світової війни на уроках історії в 10-11 кл.

Відповідно до нормативних документів, навчальні екскурсії є важливим компонентом навчально-виховного процесу, особливо при викладанні тем Другої світової війни в старшій школі. Їх головна мета — наблизити зміст курсів історії України та всесвітньої історії 10-11 класів до сучасних реалій, сприяти формуванню у старшокласників практичних навичок, розширенню історичного світогляду та розвитку життєво важливих компетенцій.

Відмітимо той факт, що на сучасному етапі розвитку історичної шкільної освіти, коли відбуваються впровадження дистанційного навчання, відбуваються трансформації форм і методів проведення занять. У таких умовах віртуальні екскурсії стали ефективною альтернативою традиційним музейно-екскурсійним маршрутам. Насамперед, вони реалізують інтеграцію освітнього процесу дозволяючи учням ширше ознайомитись з навчальним матеріалом теми.

Можемо використати ряд віртуальних екскурсій для учнів, які пропонують унікальну можливість зануритися в атмосферу Другої світової війни та краще зрозуміти цей період. Вони дозволяють подорожувати в часі й просторі, щоб зрозуміти всю важливість історичних подій та фактів. Розглянемо кілька прикладів таких екскурсій, що стосуються вивчення тем в 10 класі з історії України, зокрема, «нацистський - новий порядок». Так, вчитель пропонує учням віртуальні екскурсії:

1. **Віртуальна екскурсія по Аушвіцу-Біркенау.** Аушвіц-Біркенау – найбільший нацистський табір смерті, де загинули понад мільйон людей. Екскурсія дає змогу побачити бараки, газові камери та інші місця табору, а також дізнатися більше про трагічні події та їхніх жертв.

Наступна віртуальна екскурсія буде доречна при вивченні теми всесвітньої історії «Післявоєнне облаштування світу»:

2. **Віртуальна екскурсія по Нюрнберзькому процесу** Нюрнберзький процес – це суд над нацистськими військовими злочинцями, який заклав основи міжнародного права. Віртуальна екскурсія дозволяє побачити місце проведення процесу, послухати свідчення свідків і зрозуміти значення цього історичного моменту.

Таким чином, віртуальні екскурсії є актуальним освітнім інструментом, що дозволяє учням краще зрозуміти масштаби, складність та трагедію подій Другої світової війни.

Доцільним також при вивченні даної проблеми є використання платформи **Mozaik3D** для сучасних підходів вивчення проблем Другої світової війни.

Платформа **Mozaik3D** – це інтерактивний інструмент для створення тривимірних моделей, який можна використовувати на уроках історії. На нашу думку, цю платформу можна застосовувати при вивченні тем історії Другої світової війни 10-11 класах як з історії України, так і всесвітньої історії. Зокрема, дослідження історичних місць, подій, воєнних операцій на фронтах.

38M Толді - легкий танк

Цей легкий танк використовувався Угорською королівською армією у II Світовій війні.

Рис.1

Створення 3D-моделей історичних локацій, як-от поля битв (найбільша танкова битва Львів-Рівне-Броди), допомагає учням візуалізувати події та зрозуміти їх контекст (рис. 1). Сюди можемо також віднести, модель Дюнкеркської операції, що дає змогу дослідити її перебіг та наслідки. Також, вивчення історичних подій в контексті тривимірних моделей битв або важливих операцій, може бути використано на уроках з історії України в 10 класі та допоможе учням зрозуміти перебіг та значення військових операцій, що відбувалися на окупованих територіях.

Аналіз історичних об'єктів теж може бути залучений вчителем для кращого розуміння теми, так можна створити моделі предметів, пов'язаних із Другою світовою війною (зброя, уніформа, оборонні споруди тощо).

Наприклад, детальна модель німецького чи радянського солдата дозволяє вивчити його екіпірування та дізнатися про зброю війни.

Таким чином, ми бачимо всі переваги використання Mozaik3D для підвищення зацікавленості учнів, що сприяє розвитку аналітичного мислення та глибшого розуміння історичних подій. Крім того, вивчаючи 3D-моделі, учні можуть вести дискусію, аналізувати події з різних точок зору та робити власні неупереджені висновки.

Розкриваючи тему магістерської роботи, слід також наголосити на використанні особистісно-орієнтованого підходу у навчанні історії, що, насамперед, передбачає перехід від традиційної, дещо радянської, монологічної форми викладання до конструктивного діалогу між вчителем та учнем. Зазначений підхід дає нам можливість при вивченні теми Другої світової війни застосовувати різноманітні сучасні методи, такі як рольові ігри, колективні обговорення, диспути, дискусії тощо. Надзвичайно цінним є те, що вчитель під час висвітлення тем уроку, історичних явищ та фактів навчає учнівський колектив веденню діалогу, навичкам пошуку альтернативних думок та аналізу проблеми з різних векторів.

Отже, нестандартні форми роботи являються якісною альтернативою традиційним методам ведення уроку. Чільне місце тут займають інтерактивні вправи та ігри. Ще В. О. Сухомлинський зазначав: «використання ігор у навчанні дозволяє не лише уникнути монотонності викладу та нейтралізувати формалізм у спілкуванні, але й створити атмосферу позитивних емоцій і здорового змагання». Такі методи стимулюють школярів до активного мислення, пошуку рішень, аналітико-критичного зіставлення інформації. Ігри на уроках сприяють, як правило, якісному засвоєнню матеріалу, мотивують учня до творчого підходу в навчальному процесі.

Для прикладу, ми можемо використовувати настільні ігри при висвітленні військових операцій чи битв Другої світової війни. Саме вони створюють інтерактивне середовище, де учні мають можливість дискутувати, аналізувати

стратегії працюючи в команді. Це все сприяє розвитку комунікативних навичок та вчить учнів співпрацювати, обмінюватися думками й приймати спільні рішення.

Участь у таких іграх дозволяє учням відчувати себе частиною історичних процесів, військових конфліктів тощо, що значно підвищує ефективність засвоєння матеріалу з теми Другої світової війни. Виконуючи завдання та стикаючись із труднощами минулого, гравці не лише запам'ятовують факти, а й емоційно зв'язуються із буремними подіями, що робить навчання більш актуальним. Атмосфера досліджень, пригод, участі в бойових діях створена в ігровому процесі, стимулює їх зацікавленість і мотивацію.

Однак, слід зазначити, що, на думку більшості методистів, настільні ігри, як правило, можна залучати, як додатковий фактор до основного курсу історії. Вони дозволяють поглибити знання учнів, розглядаючи деталі та менш відомі аспекти історичних подій, наприклад, подій Другої світової війни.

Переваги використання настільних ігор у навчанні:

- **Інтерактивність:** Гравці стають активними учасниками навчального процесу.
- **Емоційна залученість:** Переживання ситуацій допомагає краще зрозуміти та запам'ятати історичні події.
- **Командна робота:** Ігри вчать співпрацювати, домовлятися та шукати компроміси.
- **Критичне мислення:** Учні аналізують інформацію, будують стратегії та приймають рішення.

Таким чином, настільні ігри змінюють підхід до вивчення історії, роблячи його захоплюючим та ефективним. Вони не лише допомагають засвоювати історичні факти, але й сприяють розвитку навичок, важливих для сучасного життя. У контексті вивчення Другої світової війни настільні ігри надають можливість побачити історію через призму особистого досвіду, розвиваючи інтерес і критичне мислення.

Ще одним сучасним та цікавим методом вивчення Другої світової війни у шкільному курсі історії є нестандартний метод – комп'ютерні ігри. Ігровий контекст може значно підвищити інтерес учнів до навчання, роблячи його більш захопливим і цікавим. Це сприяє глибшому розумінню історичних подій, оскільки гра, заснована на реальних фактах, не лише дарує емоції, а й передає знання. Комп'ютерні ігри мають потужний потенціал залучення, а якщо їх контент базується на історичних подіях, це може стати ефективним інструментом навчання.

Однією з переваг є гра "Залізні серця", яка впливає на розвиток стратегічного мислення у гравців. Під час гри учні аналізують історичний контекст, оцінюють можливі стратегії та прогнозують наслідки своїх дій. Вони вчаться оцінювати ситуацію, робити висновки та впливати на розвиток подій у межах гри, що сприяє активному включенню в навчальний процес.

Крім того, гра дає можливість учням усвідомити складність прийняття політичних, економічних та військових рішень. Учасники стикаються з обмеженнями ресурсів, складними міжнародними відносинами та конкуренцією, що змушує їх враховувати численні фактори. Це сприяє розвитку вмінь аналізувати ситуацію, оцінювати альтернативи та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності.

Використання гри "Залізні серця" у шкільному курсі історії допомагає учням краще зрозуміти історичні події, зокрема події Другої світової війни, та розвивати такі навички, як критичне мислення, аналіз та стратегічне планування. Це інтерактивний підхід до навчання, який гармонійно доповнює традиційні методи та сприяє активній участі учнів. Гра також має великий потенціал для розвитку культурного розуміння. Одна з її ключових переваг — можливість вибору будь-якої країни, яка брала участь у Другій світовій війні. Це дозволяє учням зануритися в історію, політику, економіку та культуру обраної держави. Наприклад, дослідження ролі Японії допоможе зрозуміти її

колоніальні амбіції в Азії, а вибір Радянського Союзу дозволить розглянути його ідеологію, соціальну структуру та військову стратегію (рис. 2).

Рис. 2

Такий підхід може стимулювати учнів до самостійного дослідження історичних фактів та культурних особливостей різних країн, розширюючи їх світогляд. Це сприяє поглибленню знань з історії та формуванню критичного мислення.

Важливу роль у цьому процесі відіграє вчитель, який повинен забезпечити належну організацію роботи з грою. По-перше, вчитель має добре ознайомитися з механікою "Залізних сердець" та основними історичними фактами, які пов'язані з грою. Це дозволить йому ефективно спрямовувати навчальний процес, інтегруючи можливості гри у структуру уроків.

По-друге, вчитель повинен ретельно планувати завдання, які відповідатимуть навчальним цілям. Гра може бути використана для аналізу геополітичних ситуацій, моделювання стратегій і вивчення дипломатичних відносин. Важливо, щоб ці завдання були чітко структуровані, спрямовані на досягнення навчальних результатів і заохочували учнів до активної участі.

Використання таких інструментів як "Залізні серця" у навчальному процесі може стати важливим кроком у модернізації освіти, роблячи її інтерактивною, цікавою та корисною для розвитку ключових навичок молоді.

Отже, використання сучасних методів навчання, таких як віртуальні екскурсії, 3D-моделі, настільні ігри та інші інтерактивні технології, суттєво розширює можливості освітнього процесу. Ці інструменти не лише роблять уроки більш цікавими, але й значно підвищують їхню ефективність, дозволяючи учням глибше занурюватися в історичний контекст.

Інтерактивні технології відкривають нові можливості для вдосконалення освітнього процесу, перетворюючи традиційні методи навчання на більш сучасні, ефективні та цікаві для учнів. Завдяки віртуальним екскурсіям учні мають можливість перенестися до ключових історичних подій, зануритися в атмосферу минулих епох і отримати враження, які допомагають краще усвідомити матеріал. Емоційне залучення, яке створюється такими інструментами, забезпечує більш глибоке сприйняття інформації, сприяючи формуванню стійкого інтересу до вивчення історії.

3D-моделі своєю чергою дають змогу детально досліджувати історичні події, об'єкти та місця, акцентуючи увагу на тих аспектах, які зазвичай залишаються поза увагою під час традиційного викладання. Завдяки цьому учні можуть краще розуміти причинно-наслідкові зв'язки, що робить навчання не лише більш наочним, а й глибоким і аналітичним. Настільні ігри додають до навчального процесу елемент захоплення та активності, стимулюючи командну роботу, розвиток критичного мислення і стратегічного планування. Вони перетворюють вивчення історії на процес, що не лише навчає, а й розвиває соціальні й когнітивні навички учнів.

Новітні технології також створюють сприятливе середовище для розвитку ключових компетентностей, необхідних у сучасному світі. Учні набувають аналітичних здібностей, удосконалюють комунікаційні навички, вчать критично мислити й знаходити самостійні рішення. Сучасний підхід до навчання не лише полегшує засвоєння матеріалу, але й формує у школярів позитивне ставлення до предмету, підтримуючи їхню зацікавленість.

Таким чином, сучасні технології в освіті сприяють перетворенню уроків історії на живий, емоційно насичений і пізнавальний досвід. Вони не лише забезпечують ефективне засвоєння матеріалу, але й стимулюють розвиток особистісних і соціальних компетентностей учнів, що робить їх цінним інструментом сучасної освіти. Сучасні методи навчання перетворюють вивчення Другої світової війни на захопливий процес, який не лише передає знання, але й допомагає учням осмислювати історію глибше. Ці технології відкривають перед учнями нові горизонти, поєднуючи минуле з сучасним, що сприяє формуванню всебічно розвинених особистостей.

2.3. Впровадження сучасних підходів до вивчення проблеми Другої світової війни та змістовні аспекти її викладання в 10-11 кл.

Сучасне викладання історії потребує від викладача творчого підходу, який охоплює вибір ефективних методичних прийомів, використання якісного дидактичного матеріалу та інтеграцію аудіовізуальних засобів. Особливу увагу слід приділяти розвитку творчого та критичного мислення учнів, що ставить у центр уваги не лише засвоєння знань, а й формування вмій застосовувати ці знання у власному професійному досвіді. Навчально-дослідницька діяльність, яка включає постановку творчих завдань, проведення досліджень та аналіз результатів, є потужним інструментом для активізації пізнавальної мотивації та особистісного розвитку учнів.

Сучасні методики, зокрема платформи для інтерактивного навчання, створюють додаткові можливості для впровадження сучасних підходів до викладання історії. Такі технології дозволяють зробити уроки більш захопливими, сприяють глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку ключових компетентностей. Проте важливо враховувати як переваги, так і недоліки кожного інструменту, щоб обрати найбільш ефективні засоби для досягнення освітніх цілей.

Одним із ключових завдань сучасної освіти є виховання особистості здатної до самоосвіти, критичного мислення та творчого вирішення проблем. Для досягнення цієї мети необхідно створювати умови, які сприяють активному залученню учнів у навчальний процес, розвитку їхньої самостійності та відповідальності. Сучасні технології навчання можуть стати важливим інструментом у реалізації цих завдань, за умови їх грамотного впровадження та використання в освітньому процесі.

Раніше ми вже розглянули чимало сучасних методів навчання, але залишилось питання про те, як правильно інтегрувати їх у навчальний процес. Адже якщо, наприклад, зосередитися лише на комп'ютерних іграх для вивчення історії Другої світової війни, то уроки можуть втратити свою освітню спрямованість і перетворитися на суто розважальний процес. Використання лише одного підходу також може швидко набриднути учням, що зведе нанівець їхню зацікавленість і не принесе бажаних результатів у навчанні. Саме тому в країнах Європи, які активно впроваджують сучасні технології, застосовують методику колаборації. Цей підхід полягає у комбінуванні традиційних методів навчання з сучасними технологіями для вивчення історії Другої світової війни. Такий підхід дозволяє створити баланс між класичними підходами, які забезпечують базові знання, та сучасними інструментами, що роблять процес навчання цікавим і ефективним.

Поєднання традиційних і новаторських методів є ключем до створення продуктивного та захоплюючого навчального середовища. Для цього ми пропонуємо п'ять правил, які допоможуть ефективно впроваджувати сучасні підходи на уроках. Головною перевагою цих правил є їхня гнучкість: вчитель може вільно адаптувати порядок дій, додаючи власні творчі ідеї, і це не вплине на результативність уроку.

Перше правило, яке варто використовувати, має назву «*Лекції та документи*». Воно наголошує на важливості традиційних методів як основи для вивчення періоду Другої світової війни. Лекції допомагають викладачам

донести базову інформацію, пояснити ключові події та розкрити загальні концепції, переходячи від загального до конкретного. Вони дають учням цілісне розуміння історичних періодів і конфліктів, що є необхідним для подальшого аналізу та обговорень. Однак, щоб лекційний матеріал не здавався монотонним, до нього варто додати аналіз історичних документів. Робота з першоджерелами, такими як листи, звіти чи інші офіційні документи, дозволяє учням досліджувати факти на основі реальних даних. Це розвиває їхнє критичне мислення та аналітичні навички, допомагає глибше зрозуміти історичні процеси та встановити зв'язки між подіями. Такий підхід трансформує вивчення історії з простого запам'ятовування фактів у захопливий процес дослідження та аналізу.

Одним із найефективніших підходів до вивчення історії війни є поєднання лекцій з глибоким аналізом історичних документів. Лекції виконують роль основи, надаючи загальний контекст та ключові факти, а аналіз документів дозволяє учням поглянути на події через очі сучасників, що забезпечує більш багатогранне сприйняття історії. Цей метод дає змогу створити комплексне розуміння воєнних конфліктів та їхніх наслідків, оскільки кожен документ має свою унікальну перспективу, що збагачує дослідження.

Ключовим є те, що лекції та аналіз документів повинні взаємодіяти, доповнюючи одне одного, а не заміняти. Важливим аспектом є активне залучення старшокласників до цього процесу: організація дискусій, групових завдань та обговорень, що стимулюють критичне мислення та дозволяють поглибити розуміння матеріалу. Такий підхід не лише робить навчання більш цікавим і динамічним, а й підвищує рівень залученості учнів, що сприяє більш глибокому засвоєнню знань.

Перше правило, яке базується на лекціях і аналізі історичних документів, становить фундамент для ефективного вивчення історії Другої світової війни. Воно не лише передає знання, але й сприяє розвитку аналітичних навичок у учнів. Це правило акцентує увагу на важливості синергії між цими методами,

що є основою для подальшого впровадження новітніх підходів та глибокого вивчення історії.

Наступним кроком є введення новітніх елементів, таких як комп'ютерні ігри, для активізації навчального процесу. Після лекцій, які дають теоретичну базу, учні можуть брати участь у віртуальних реконструкціях воєнних подій. Це дозволяє їм не лише слухати, а й стати активними учасниками, вирішуючи стратегічні завдання та переживаючи напружені моменти битв. Такий підхід робить навчання більш захоплюючим та практично орієнтованим сприяючи більш глибокому зануренню в історію через безпосереднє переживання подій.

Перехід від лекцій до комп'ютерних ігор надає навчальному процесу новий рівень новітності, роблячи його більш захоплюючим і практично орієнтованим. Учні не лише отримують теоретичні знання, але й активно залучаються до вивчення історії, стаючи учасниками подій. Під час гри вони мають змогу переживати напружені моменти битв і відчуті відповідальність за стратегічні рішення, що наближає їх до реальних військових викликів. Аналіз результатів гри дає змогу розвивати критичне мислення, адже учні обговорюють стратегії, оцінюють власні вибори і коригують свої дії, що сприяє глибшому розумінню історії.

Після ігор важливо зробити перехід до аналізу з використанням 3D моделей. Це дозволяє старшокласникам вивчати ключові елементи історії війни більш детально. Зокрема, вони можуть досліджувати оборонні лінії, військові об'єкти та інші структури, розглядаючи їх з різних ракурсів і оцінюючи їх роль у війні. Платформи, такі як Mozaik3D, надають можливість візуалізувати ці об'єкти, даючи учням чітке уявлення про важливі аспекти війни.

Перехід від ігор до 3D моделей поєднує теоретичні знання, отримані на лекціях, з практичним досвідом, здобутим під час ігрових занять. 3D моделі допомагають конкретизувати знання, надаючи змогу глибше зрозуміти важливі історичні події. Використання групових завдань під час роботи з моделями сприяє розвитку комунікаційних і колаборативних навичок. Кожен учасник

групи може досліджувати окремий аспект війни — від військової тактики до впливу конфлікту на цивільне населення, що допомагає створити більш повне і обґрунтоване розуміння історії. Спільна робота в групах і використання 3D моделей не тільки робить навчання цікавішим, але й підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

Наступним етапом інтеграції сучасності у навчальному процесі є використання віртуальних екскурсій для створення живого досвіду. Віртуальна реальність змінює традиційні уроки, надаючи учням можливість буквально «перенестися» в історичні епохи та події. Це дозволяє створити глибоке емоційне занурення в історичний контекст, де учні не лише спостерігають за подіями, а й відчувають їх, що посилює значення вивченого матеріалу.

Віртуальні екскурсії надають можливість детально вивчати місця битв і військові стратегії, аналізувати топографію та розташування військ. Учні можуть ознайомитися з конкретними тактичними рішеннями, що допомагає краще зрозуміти стратегічні аспекти воєнних конфліктів. Додатково, ці екскурсії дають доступ до унікальних архівів, експозицій і ресурсів історичних спільнот і музеїв, що дозволяє отримати нові перспективи на історичні події. Важливою частиною цього процесу є проектна діяльність, де учні можуть глибше досліджувати певні аспекти війни, наприклад, специфічні моменти Другої світової війни.

Завершальним етапом є *«Обговорення та закріплення знань»*. Це важливий крок у навчанні, де старшокласники мають можливість поділитися враженнями та думками щодо вивченого. Таке обговорення дозволяє краще засвоїти матеріал, з'ясувати, що вразило учнів найбільше, і виявити нові аспекти історії, що можуть залишити слід у їхніх уявленнях. Взаємодія під час обговорень сприяє осмисленню отриманих знань, розвитку аналітичних навичок і критичного мислення, а також формуванню емоційного інтелекту та комунікаційних навичок. Знання, що закріплюються в процесі таких дискусій, часто стають більш стійкими і глибокими.

Об'єднуючи традиційні та сучасні методи вивчення Другої світової війни, ми створюємо синергію, яка дозволяє учням не лише засвоїти інформацію, але й глибше зрозуміти історичні події. Традиційні методи, такі як лекції та аналіз документів, забезпечують міцну основу для вивчення ключових фактів і контексту. Водночас, сучасні підходи — комп'ютерні ігри, віртуальні екскурсії та 3D моделі — дозволяють учням активніше залучатися до навчання, перетворюючи їх на учасників історії, що робить процес вивчення значно більш захоплюючим і цікавим.

Лекції та аналіз документів виконують роль основи, на якій формуються фундаментальні знання про події та процеси, що відбувалися в минулому. Вони не тільки передають основні факти, але й сприяють розвитку аналітичного мислення та дослідницьких навичок. Однак застосування сучасних методів доповнює цей процес, даючи учням можливість бачити і відчувати історію не тільки через факти, а й через власні дії та дослідження в ігрових чи віртуальних умовах. Це дозволяє їм повніше зануритися в події, відчути їх значення на емоційному рівні. Гармонійне поєднання традиційних та сучасних методів у вивченні історії Другої світової війни створює унікальне навчальне середовище, яке не лише підвищує ефективність навчання, але й мотивує учнів до творчого мислення. Цей синергетичний підхід допомагає розвивати критичне мислення, що дозволяє учням не тільки отримувати інформацію, але й вміти її аналізувати та оцінювати з різних точок зору. Учні вчаться розглядати історичні події в контексті різних факторів і причин, що допомагає формувати більш глибоке розуміння складних соціальних і політичних процесів.

Також цей підхід стимулює розвиток творчості. Використання сучасних методів, таких як історичні ігри чи віртуальні екскурсії, надихає старшокласників на застосування знань у нестандартних ситуаціях. Це дозволяє розвивати креативне мислення і підвищувати рівень активності та інтересу до предмету.

Завдяки поєднанню традиційних і сучасних методів, учні не лише запам'ятовують факти, а й розуміють їхній контекст і значення, що робить вивчення історії світової воєнної трагедії не просто уроком, а захоплюючою мандрівкою в часі. Таким чином, це сприяє формуванню глибокого та всебічного історичного розуміння.

Наслідки Другої світової війни залишаються актуальними й сьогодні. Вона змінила межі багатьох країн, сформувала нові політичні та економічні системи, створила передумови для подальших наукових і технічних досягнень. Але головне — вона залишила людству урок про руйнівні наслідки агресії, необхідність пошуку компромісів і спільну відповідальність за збереження миру на планеті. Також питання викладання історії Другої світової війни в школі має певні напрацювання і органічно пов'язане з виховним та навчально-методичним дискурсом. Відмітимо той факт, що буремні події тих років досить широко репрезентовані в сучасному інформаційному просторі. З іншого боку, досить довгий час в школі при викладанні тем панували пережитки колишньої радянської методології. Зокрема пріоритетним було викладання суто фактологічного матеріалу: дат, послідовностей подій, персоналій. Все це мало відбиток ідеології і фактично невілювало емоційно-ціннісне сприйняття учнями війни як великої трагедії. На думку більшості науковців, шлях до формування в старших школярів власної неупередженої позиції щодо історичних подій, персоналій лежить в контексті розвитку аналітичного та критичного мислення, засвоєння навичок дискусії.

Аналізуючи значний доробок вітчизняних науковців ми можемо окреслити низку стратегічних методологічних позицій висвітлення тем Другої світової війни на уроках історії:

- системне вивчення подій Другої світової війни важливо розпочинати у розрізі викликів сучасності, а саме: визначення місця війни в нашому сьогоденні;

- історію Другої світової війни варто розглядати через призму критичного аналізу неоднозначного та складного досвіду війни з акцентом на спільній відповідальності за трагічне минуле;
- наратив вивчення періоду Другої світової війни як особистісної драми, трагедії цілих народів й культур має нести поліфонічний, нелінійний характер, що трансформує різні інтерпретації минулого;
- драматичні події війни слід вивчати з позиції загальнолюдських цінностей: солідарність, повага до інших, емпатія, взаєморозуміння, свобода, громадянська відповідальність;
- перебіг Другої світової війни як на території України, так і на європейському континенті чи світовій арені має відображатися у шкільній історичній освіті у цілісному континуумі інтегрованих курсів історії України та всесвітньої історії [8].

Розкриваючи зміст статті, хотілось би виділити низку змістових компонентів викладання історії Другої світової війни в старшій школі. Безперечно, на перший план виходить розгляд ідеології та практичної діяльності тих політичних сил, які змагались за суверенітет України. На сьогодні найбільше уваги серед цих політичних сил привертає Організація українських націоналістів, її функціонування протягом війни репрезентовано в курсі старшої школи достатньо повно. Безумовно, важливою складовою, без якої вивчення теми «Україна у Другій світовій війні» не буде повноцінним і завершеним, є висвітлення бойових дій на території України, а також аналіз Руху Опору та його впливу на перебіг подій військово-політичного та національно-культурного життя на окупованих територіях. [1].

Для організації уроку з сучасними методами вивчення проблем Другої світової війни можемо запропонувати план-конспект уроку:

Тема: Друга світова війна (1939-1945 рр)

План

1. Воюючі сторони, головні фронти, причини та характер війни. Періодизація війни.
2. Основні події війни у вересні 1939 – червні 1941 рр. в Європі.
3. Основні події німецько-радянської війни.
4. Формування антигітлерівської коаліції. Ленд-ліз.

Мета: систематизувати знання про причини і характер Другої світової війни, хід бойових дій у 1939-1941 рр., зрив планів блискавичної війни Німеччини проти СРСР, розкрити процес формування антигітлерівської коаліції; закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, давати оцінку політичним процесам і подіям, розвивати критичне мислення, робити висновки, розвивати вміння працювати в групах; виховувати повагу до історичного минулого.

Обладнання: політична карта світу, політична карта Європи, картки самооцінювання, роздатковий матеріал.

Основні поняття: Друга світова війна, блискавична війна, антигітлерівська коаліція, I і II фронти, ленд-ліз.

Тип уроку: практичне заняття.

Хід заняття.

Організаційний момент.

Актуалізація опорних знань.

Бесіда за запитаннями:

1. Які передумови Другої світової війни?
2. Які плани Німеччини напередодні війни? Італії? Японії? Великої Британії і Франції? США? СРСР?
3. В чому сутність пакту Молотова-Ріббентропа?
4. Які причини дивної війни між Німеччиною, Францією та Англією у вересні 1939 -травні 1941 рр.?
5. Що таке «лінія Мажіно»?
6. Що таке «лінія Зігфріда»?
7. Чому Франція так швидко зазнала поразки у війні?
8. Як утворилась Антигітлерівська коаліція?
9. Коли і де було відкрито Другий фронт?
10. Як ви вважаєте, вступ радянських військ на територію Східної Європи був визволенням чи окупацією?

Робота з картою:

- Покажіть на карті світу країни-агресори у війні. Які держави до них приєдналися в ході війни?
- Покажіть на карті країни Антанти. Які держави їх підтримали у ході війни?
- Покажіть на карті Європи яким чином була розділена східна частина згідно таємного протоколу до пакту про ненапад 1939 року.
- Покажіть лінію I фронту, II фронту. Розкажіть про їх особливості.

Заслуховування і обговорення доповідей учнів про воєнні події 1939-1941 рр. у Європі.

Кросворд «Світова війна».

Бесіда за запитаннями:

1. Пригадайте, що таке антифашистська коаліція? Які країни до неї входять?
2. У. Черчилль оголосив по радіо 22.06.1941 р.: «...Ніхто не був більш завзятим супротивником комунізму, ніж я... Але зараз усе це відступає на другий план перед лицем подій, що розгортаються. справа кожного росіянина, який бореться за свій дім, – це справа вільних людей і вільних народів у всіх частинах земної кулі». Про що йде мова?
3. Що таке ленд-ліз?

Робота в групах:

Кожна група за методом мозкового штурму складає на аркуші паперу власну «хмару» ключових понять, персоналій, дат вивченої теми. Куратори груп презентують виконану роботу.

Підведення підсумків заняття.

Учні заповнюють картки самооцінювання.

Домашнє завдання – повторити §1-2, §3-4 – прочитати, дати відповіді на запитання в кінці параграфа. Рекомендовано переглянути документальний серіал «Друга світова війна. Ціна імперії» (2016 р., Велика Британія) – серії 1-3.

Картка самооцінки роботи на уроці

Дата _____ Прізвище, ім'я _____

№	Як я працював (-ла) на уроці	Коментар учня (учениці)
1	Я повторив(-ла) раніше вивчений матеріал	
2	Я висловлював(-ла) свої думки	
3	Я співпрацював(-ла) з іншими, коли ми працювали в групі над завданням	
4	Я зможу скласти узагальнюючу розповідь з теми	
5	Я з повагою ставився (-лася) до інших, прислухався (-лася) до їхньої думки	
6	<i>Я ставлю собі оцінку за урок</i>	

Слід зазначити, що одним з актуальних методологічних підходів до створення історичного знання про війну сьогодні є так звана історія повсякдення. Вчитель, висвітлюючи повсякденні практики людського життя в непростих умовах війни та окупації, вирішує надзвичайно актуальне завдання наближення історичної події до особистості, створення на особистісному рівні відчуття залученості до історичного процесу та відповідальності за долю народу і країни [4]. Також слід використовувати комплекс наративних та візуальних джерел, що дає змогу розкрити специфіку окремих окупованих регіонів України, більш детально окреслити перебіг бойових дій на фронтах тощо.

Таким чином, запровадження вказаних вище методологічних підходів до розробки змістового наповнення висвітлення теми Другої світової війни в старшій школі є актуальним з огляду на формування ціннісно-морального світогляду школяра, утвердження загальнолюдських принципів патріотизму, любові до Батьківщини.

ВИСНОВКИ

У сучасному світі, де технології швидко розвиваються, а нові виклики постійно змінюють наші уявлення про суспільний прогрес, творчий підхід стає ключовим чинником успіху. Людям необхідно не лише оволодівати базовими знаннями, але й використовувати їх сучасно, знаходячи нестандартні рішення для вирішення складних завдань.

Розвиток творчого мислення у процесі навчання через сучасні підходи є важливою умовою для формування в учнів навичок нестандартного мислення. Творчість має ширше застосування, ніж просто мистецтво чи дизайн, адже вона виражається у здатності розробляти нові ідеї, знаходити ефективні способи вирішення задач у різних сферах діяльності.

Беручи до уваги все вище зазначене, можемо зробити висновки, що використання таких методів, як проєктна діяльність, інтерактивні лабораторії та мультимедійні ресурси, сприяє розвитку в учнів не лише творчих здібностей, а й навичок командної роботи та комунікації. Ці форми навчання дозволяють молоді виявити свій потенціал та перевершувати межі традиційних навчальних програм.

Особливу цінність має міждисциплінарний підхід, що дає змогу інтегрувати знання з різних галузей для створення сучасних рішень. Такий підхід допомагає розвивати гнучкість мислення а також здатність адаптуватися до сучасних змін. Сприяння розвитку творчого мислення в освітніх закладах не лише готує молодь до сучасних викликів, але й створює передумови для генерації інновацій та розвитку нових галузей знань. Це формує покоління, здатне активно впливати на майбутнє, демонструючи креативність, відкритість до нового та готовність до змін. Сучасні методики, наприклад, дослідження історичних подій на основі військових аспектів Другої світової війни, мають значний потенціал для поглиблення розуміння учнями важливих історичних процесів і підвищення якості освіти.

Реалізація подібної методики створює нові можливості для глибшого опанування історії, сприяючи розвитку аналітичного та критичного мислення учнів. Зокрема, включення військової історії Другої світової війни як основи дозволяє не лише отримати цілісне уявлення про події того періоду, але й зрозуміти їх глибинні причини та наслідки.

Дослідження показують, що впровадження військової історії в освітній процес підвищує інтерес учнів до навчання. Інтеграція сучасних технологій, таких як мультимедійні інструменти, інтерактивні заняття та рольові ігри, робить уроки більш захопливими й сприяє активній взаємодії учнів з матеріалом. Нові сучасні підходи до викладання історії відкривають нові перспективи для вдосконалення освітнього процесу в цілому. Вони сприяють формуванню у молоді важливих навичок критичного мислення, аналізу та поглибленого розуміння історичних подій. Удосконалення цих методик може стати важливим елементом у підготовці молодого покоління до сприйняття історичних фактів у контексті сучасних викликів.

Сучасні технології дозволяють зробити вивчення історії не лише інформативним, але й інтерактивним. Наприклад, віртуальні екскурсії та 3D-моделі допомагають школярам "перенестися" у минуле, створюючи ефект присутності на місці подій. Це значно підвищує зацікавленість і сприяє більш емоційному сприйняттю матеріалу.

Ще одним інструментом, що підвищує залученість учнів, є настільні ігри. Вони дозволяють стати активними учасниками історичних подій, розвиваючи при цьому аналітичне мислення та здатність приймати обґрунтовані рішення. Такий підхід робить навчання не лише пізнавальним, а й емоційно насиченим, що підвищує ефективність засвоєння знань.

Слід також зазначити, що використання інтерактивних технологій, таких як 3D-моделі та віртуальні екскурсії, відкриває нові можливості для вивчення історії. Учні можуть віртуально подорожувати в минуле, досліджуючи події,

аналізуючи їх причини та наслідки. Такий підхід допомагає краще зрозуміти історичний контекст і сприяє розвитку критичного мислення.

Застосування сучасних методів у викладанні історії не лише покращує освітній процес, але й сприяє комплексному розвитку учня. Поряд із засвоєнням знань, учні вдосконалюють навички критичного аналізу, комунікації та осмислення подій минулого. Особливо ефективним є використання таких технологій під час вивчення тем, як-от Друга світова війна. Сучасні підходи роблять навчання більш цікавим і значущим, сприяючи глибокому розумінню історичних подій та формуванню важливих навичок. Інтерактивні методи допомагають перетворити уроки історії на захопливий і доступний процес, що відповідає потребам сучасних учнів.

Колабораційне навчання, яке об'єднує традиційні та сучасні методики, також є потужним інструментом для ефективного навчання. Поєднання традиційних лекцій і самостійних завдань із використанням інтерактивних інструментів та проєктної роботи стимулює творчість, активну участь і взаємодію між учнями. Спільна робота в групах дозволяє учням ділитися ідеями та накопичувати знання за допомогою колективного інтелекту. Таке поєднання методів сприяє глибокому розумінню матеріалу, розвитку критичного мислення, навичок вирішення проблем, а також формуванню комунікативних та кооперативних здібностей.

Колабораційне навчання відкриває широкі перспективи для учнів, створюючи ефективне середовище для обміну знаннями, спільного вирішення завдань і взаємної підтримки. Цей метод ґрунтується на концепції "навчання разом", що не лише сприяє засвоєнню конкретного матеріалу, а й розвиває соціальні та когнітивні навички, які є необхідними в сучасній освіті. Поєднання традиційних методів з сучасними створює гармонійну модель навчання, яка сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості та підготовці до викликів XXI століття.

Таким чином, можемо сказати, що використання сучасних технологій значно змінює підхід до вивчення історії, особливо такого важливого періоду, як Друга світова війна. Віртуальні технології відкривають можливість для учнів глибше зануритися в події минулого, відтворюючи атмосферу того часу. Завдяки цьому навчання стає не лише інформативним, а й емоційно насиченим. Сучасні інструменти, такі як віртуальні екскурсії та інтерактивні додатки, допомагають створити захопливий освітній процес. Вони дають учням можливість відчувати себе учасниками історичних подій, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Мультимедійні ресурси доповнюють навчання візуальними ефектами, формуючи більш реалістичний і детальний образ минулого. Онлайн-платформи та освітні спільноти створюють додаткові можливості для обміну знаннями та спільного аналізу історичних фактів. Вони сприяють розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей, необхідних для осмислення історичних подій і тенденцій. Застосування сучасних технологій під час вивчення Другої світової війни робить цей процес не тільки доступнішим, але й ефективнішим. Інтерактивні інструменти, такі як 3D-моделі та віртуальні тури, дозволяють учням буквально "зануритися" в події минулого, створюючи унікальний досвід, який допомагає краще зрозуміти історичний контекст.

Крім того, використання настільних ігор та інших ігрових методик робить навчання ще цікавішим і більш динамічним. Поєднання традиційного підходу з сучасними технологіями та ігровими методами створює багатогранний освітній процес, який не лише передає знання, а й стимулює розвиток критичного мислення, творчості та командної роботи.

У результаті впровадження таких сучасних підходів історія стає не просто предметом для вивчення, а засобом для розвитку ключових компетенцій сучасного покоління. Це сприяє формуванню активних громадян, які цінують історичну спадщину та здатні використовувати її знання для розуміння та вирішення сучасних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Intel. Навчання для майбутнього: Навчальний посібник Київ : Вид-во “Нора-прінт”, 2005. 416 с.
2. Nichols A. The Use of Interactive Whiteboards in the Classroom: A Review of the Literature / A. Nichols. London: British Educational Research Association, № 6, 2006. С. 14 – 20.
3. Арламов О. В. Дидактичні основи використання інтерактивних методів навчання в загальноосвітньому навчальному закладі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Луганськ, 2009. 20 с.
4. Арламов О. В. Інноваційні технології навчання в загальноосвітньому навчальному закладі: навч. посіб.. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. 264 с.
5. Баханов К. О. Навчання історії за проектною системою. *Історія в школах України*. 2000. № 3. С. 33 – 37.
6. Баханов К. О., Ницета В. А. Життєтворчі проекти в навчанні історії України: Посібник для вчителя. Х. : Основа, (Бібліотека журналу “Історія та правознавство”. Вип. 2 (50)) 2008. 109 с.
7. Биков В. Ю. Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрями / В.Ю. Биков // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Українсько-польський журнал / За ред.: І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. Ченстохова. Київ : Вид. ІV. 2003. С. 501–515.
8. Богдановська Л.П. Особливості викладання курсу всесвітньої історії при застосуванні засобів інформаційно-комунікаційних технологій / Л.П. Богдановська // *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія 17: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип.19. Київ. 2010.
9. Бургін М. М. Інтерактивні технології навчання в загальноосвітньому навчальному закладі: навчальний посібник. Кіровоград :

КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 224 с.

10. Бургін М. М. Теоретичні основи застосування інтерактивних технологій у процесі навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" Кіровоград, 2009. 20 с.

11. Валько Л. М. Сучасні підходи та інноваційні тенденції в методиці навчання історії. *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх викладання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 19 трав. 2023 р.) / Міжнар. економ.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука. Рівне: МEGУ, 2023. С. 130–133.

12. Варава І., Суходольська А. А. Нові методики викладання історії держави та права зарубіжних країн. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Т. 1, № 62. 2022. С. 210–217.

13. Васека Р. М., Данкович А. В. Проблеми сучасної освіти в Україні та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми та стратегії розвитку підприємництва, торгівлі і маркетингу в умовах сучасного ринку* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль : ДВНЗ «Тернопільський коледж харчових технологій і торгівлі», 2021. С. 17–19.

14. Гнатенко В.Г. Методика викладання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищих навчальних закладів. Київ : Вища шк., 2005. 288 с.

15. Гудирева О. Сучасні інформаційні технології та освітня програма “Intel® Навчання для майбутнього” в загальноосвітній школі. *Таврійський вісник освіти: науково-методичний журнал Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів*. Херсон. 2006. № 4 (16). С. 61 – 72.

16. Дяченко С. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної

освіти». Луганськ, 2009. – 20 с.

17. Журавльов В. В. Дидактичні умови використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні учнів 5–7 класів загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 "Теорія навчання" Харків, 2005. 20 с.

18. Журавльов В.В. Інформаційні технології в навчанні: навчальний посібник. Харків: НТУ "ХПІ", 2012. 224 с.

19. Коляда І. А. Вивчення історичних особистостей на уроках історії України у 8 класі: впровадження інноваційних підходів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи. 2021. № 82. С. 71–77.

20. Кондратова В.В. Дидактичні умови застосування комп'ютерної графіки в навчанні учнів 5–7 класів загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук :13.00.09 «Теорія навчання» Харків 2005. 20 с.

21. Кравченко В. П. Методика викладання історії в середній школі: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Вища шк., 2005. 304 с.

22. Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю., Стрельников М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін : навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава: АСМІ, 2020. 303 с.

23. Мирошніченко В. О. Методика застосування проектної технології у процесі навчання історії в 10-му класі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. "Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)". К. 2010. 20 с.

24. Мирошніченко В.О. Організація проектної діяльності учнів на уроках історії в 10-му класі. Методичний посібник / За заг. ред.

К. Баханова. (Бібліотека журналу “Історія та правознавство”. Вип. 3 (63)). Харків. Основа, 2009. 157 с.

25. Михайлюк В. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. Т. 1, №3. С. 120–130.

26. Міжнародна спільнота технологій в освіті *International Society for Technology in Education (ISTE)* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iste.org>

27. Місюра О.Л. Методика викладання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Вища школа. 2005. 288 с.

28. Науменко І.О. Методика навчання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища шк., 2002. 384 с.

29. Науменко І.О. Методика навчання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Вища шк., 2008. 400 с.

30. Науменко І.О. Методика навчання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів 4-тє вид., перероб. і доп. Київ: Вища шк., 2014. 464 с.

31. Олійник А.І. Інформаційні технології як основа і засіб реалізації інноваційних процесів в сучасній освіті: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10 «Філософія освіти» Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. 20 с.

32. Осадченко О.І. Методика викладання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / О.І. Осадченко. – К.: Вища шк., 2005. – 288 с.

33. Пєсков В.О. Методика навчання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Вища шк., 2005. 256 с.

34. Пєсков В.О. Методика навчання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів . 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища шк., 2009. 304 с.
35. Пєсков В.О. Методика навчання історії в середній школі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів – 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Вища шк., 2014. 384 с.
36. Подкупко Т. Л. Соціальні мережі як інструмент дистанційного викладання історії України. // *Шкловські читання «Проблеми сучасних природничо-математичних наук та методик їх викладання»*: II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Глухів. 28–29 жовтня 2020 р.). Глухів, 2020. С. 72.
37. Пометун О. І. Самостійна робота школярів при вивченні історії УРСР (IX кл.) *Радянська школа*. №4. Київ, 1985. С. 30.
38. Просяник С. В. Методика проведення віртуальних екскурсій при викладанні історії в 9 класі. *Модернізація системи освіти: глобальний, європейський та національний аспекти*: матеріали науково-практичної конференції (м. Рівне, 21-22 жовтня 2022 р.). Рівне, 2022. С. 8–11.
39. Стьопул І. Сучасний урок історії в умовах Нової української школи: реалізація компетентнісного підходу. *Освіта і наука*. 2021. № 1. С. 56–60.
40. Фурдичко А. Виховний потенціал музичного фольклору в процесі викладання історії України в середніх класах загальноосвітньої школи. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. № 2 (30). 2021. С. 113–116
41. Юсуфбекова Н. Т. Інтерактивні технології навчання в загальноосвітньому навчальному закладі: навчальний посібник Київ : ВД "Академія", 2012. 256 с.